

KANOWICZ

Tym razem miał gościę u nas dłużej, a był właściwie tylko jeden dzień. Na wieść o śmierci ojca wrócił do swego, jak sam mówi, *domu ementarza*. Rzadki gość, choć przecież zza między – GRIGORIJ KANOWICZ, żydowski pisarz z Wilna piszący po rosyjsku, a znany bardziej Litwinom i Polakom (może także Francuzom i Niemcom) niż Rosjanom. Ichory język wszak przypadał za swój. Pochodził z kręgu,

była się bez pisarza. Los tak wszakże zrzadził, że ten krótki, warszawski tylko, epizod był ciekawy i owocny. Mimo, że bez autorskiego wieczoru, serii wywiadów i telewizji. Były tylko rozmowy z kilkoma znajomymi, tymi dawnymi i tymi całkiem nowymi. Uczestniczył w nich także nasz sławny wilnianin – Tadeusz Konwicki.

Grigorij Kanowicz urodził się jako obywatel wolnej Litwy w rodzi-

wadzić się z Bogiem. Przy każdej modlitwie składała ofiarę 10 centów za kłanającego męża. Wyrzekła potem, że jest rujnowana – tylko przez kogo? – jego, czy Pana Boga... Zojca był krawiec – filozof, który w najgorszych momentach mawiał: *Co by się na świecie nie działo, żyć (i żyć) trzeba*. A działo się dużo i źle.

Kanowicz nie mitologizuje dzieciństwa – pisze z pełną bólu miłością o świecie, którego już nie ma. Fizycznie mordował go lasyzyzm, zaś duchowo skazał na zagładę sowiecki totalitaryzm, wyniszczając Żydów kulturalno i religijnie.

Teraz jest w Wilnie siedem tysięcy Żydów, ale – ironizuje ze smutkiem pisarz – *to licba, relatywna, jak by powiedział pan Litwin. Bo Żydzi emigrują każdego dnia, bywa, że i sin. Sprawa Żydów to sprawa świata i wiodów, a one rozpraszają się po świecie. Albo pozostają Żydami, lecz – każde gdzie indziej, albo roztapiają się w wielkich społeczeństwach, jak w Ameryce, asymilują się.*

Dwaj synowie pisarza też wymigrowali: jeden do Toronto, drugi do Izraela. Teraz, po śmierci ojca, pozostał sam z żoną, która jest Rosjanką. Swoją los i los swojej żydowskiej Litwy porównuje do powieści w odcinkach, której dalszy ciąg już nie nastąpi.

Jeśli byłbym kapitanem statku, to ostatni bym go opuścił. Ale ja jestem tylko sierciatem, dozorcą ementarza Żydów na Litwie. Na ementarzu – powtarza wielokrotnie – niemożliwe jest żyć. Można i trzeba go odwieźć, żeby człowiek był lepszy, zastanawiał się nad sensem swego istnienia, ale żyć na nim nie można. Cała Rosja, dosłownie cała jej powierzchnia, to ementarz.

Kanowicz nie jest pewien, czy w końcu sam nie wyemigruje (*Alc kłoby wówczas mnie zastąpił?* – pyta pół żartem, pół serio). Jednak lepiej nie udzielać decydującej odpowiedzi, bo – jak pisał w *Lzach i modlitwach głupców* – *Żyd nigdy nie powinien dawać decydującej odpowiedzi... Decydująca odpowiedź jest jak grób: sam kopiesz i sam siebie zakopiesz.*

Jego stosunek do Litwy, nie tylko jako rodzinnego kraju, ale i niepodległego państwa, jest jednoznacznie pozytywny. Mimo tragicznych doświadczeń wojennych, nie miał wątpliwości czy chce znów być oby-

watel wolnej Litwy. *Myszę, że wśród Litwinów dominują nowe generacje. To są, zupełnie inni ludzie, lepsi, bez żadnych kompleksów. A i do poprzednich generacji trudno mieć żal. To była bardzo złożona sprawa (tutaj: antypodległość, hitlerizm, komunizm – przyp. A. B.). To były okropne bandy czołkie przede wszystkim dla Żydów, którzy ginęli napęczniewaniem nienawiści. Ale teraz, nie trzeba tego wyolbrzymiać. Kolektywnej winy nie ma i być nie może. Poparłem Litwinów w ich dążeniu do niepodległości, bo uważam, że jeśli sam chcesz być niepodległy, to nie możesz odliczać niepodległości innym.*

W 1988 pisarz otrzymał za swoją twórczość Litewską Narodową Nagrodę Literacką – wyróżnienie dla niego tym cenniejsze, że przecież nie jest Litwinem, ale Żydem i to piszącym po rosyjsku, w języku dziś oficjalnie obcym. Jest wszakże Kanowicz rdzennym mieszkancem tej ziemi, obywatelem Wielkiego Księstwa Litewskiego – historycznej ojczyzny Litwinów, Polaków, Żydów, Białorusinów i innych nacji splecionych wspólnym losem. W 1989 *Sajudis* wysunął pisarza jako swojego kandydata na deputowane-

GLORIA-BRYŁOWSKA

GRIGORIJ KANOWICZ urodził się w 1929 roku w miasteczku Janowa koło Kowna. Do 12 roku życia mówił tylko w jidisz – rosyjskiego w ogóle nie znał. W 1941 roku uciekając przed Niemcami znalazł się w Kazachstanie, gdzie przez trzy lata chodził do szkoły. Po wojnie powrócił na Litwę. Ukończył studia filologiczne. Przez trzy lata pracował w Litewskiej Akademii Języka i Literatury. Pisał wiersze, sztuki teatralne i scenariusze do litewskich, lotewskich i estońskich filmów obyczajowych. W 1957 roku napisał pierwszą książkę *Patrzę w gwiazdy*, ale temat żydowski udźwignął w pełni dopiero po fali emigracji Żydów w 1968 roku. Jak określa to sam pisarz, był to przełom, prawdziwe odkrycie siebie – poprzedni Kanowicz to był inny człowiek. Jego książek, mimo że pisane były po rosyjsku, długo nie wydawano w Moskwie – ukazywały się tylko na Litwie i to w okrojonych nakładach. Przetłumaczono je zaś na 10 języków.

W Polsce dotąd ukazały się: *Świecie na wietrze* (1983 i 1987) oraz *Lzy i modlitwy głupców* (1989), obie w przekładzie Aleksandra Bograńskiego. Niedługo ukaże się, uważany przez samego pisarza za najważniejszą książkę, *Koziołek za dwa grosze* oraz *Nie ma rajy dla niewolników*. Najnowsza proza Kanowicza – *Nie odwracaj twarzy od śmierci* ukaże się niedługo w specjalnym numerze litewskiego czasopisma *Mietai* (Czas).

kiory by lojeży zjadła bardzo wielu, różnych od siebie twórców: Marca Chagalla i Romuina Gary, Czesława Milosza i jego litewsko-francuskiego kuzyna Oscara a także Tomasza Venclovy.

Przyjechał na zaproszenie lubelskiego Teatru NN. Jednakże premiera spektaklu *Ziemskie pokarmy*, wyrosłego z inspiracji jego prozą, od-

nie, jak mówi, bardzo żydowskiej i bardzo *tutejszej*. Nie było tam bogatych żydowskich kupców czy przemysłowców, żyli za to wśród nich najprawdziwsi filozofujący rzemieślnicy. Jego dziadek był szewcem, który na najważniejsze i najświętsze tematy rozmawiał z... butami. Z powodu dziadka nad wyraz bogobojna babcia sama musiała

go do Rady Najwyższej ZSRR. Był nim do stycznia br., kiedy to po próbie zbrojnego zgniecenia Litwy przez wojska sowieckie, rzucił wraz z litewskimi kolegami swój mandat. Dziś, kiedy Litwa jest już niepodległa, mówi, że *Sajudis* wyczerpał swoją formułę działania, a siebie nie widzi dalej jako polityka, bo to nie jego fach, bo jest to zupełnie sprzeczne z twórczością. Często oznacza chytrosć, krętaćstwo, nawet Hamstwo, a to w szuace jest, według niego, zakazane. Uważa za to, że w twórczości niezbędna jest naiwna wiara, która powołała być prawdziwym pisarzem, a nie tylko, lepiej czy gorzej pisać. Tak jak w przypadku religii, gdzie do uszu *Boga* docierają jedynie *Lzy i modlitwy głupców*, dlatego, że *Bóg jest najwyższym głupcem, on nie lubi mądrych*.

Kanowicz jest pesymistą, bo nie odwróci się żydowskiego losu, woli się wyrażać metaforycznie, bo dos-

łowność graniczy z prostactwem, ma swoje obawy i lęk, ale zachował przy tym swoją *wierę, która nigdy nie gaśnie* – nadzieję, że można po koniec własną bezradność wobec świata czynnie i tego podstawowy obowiązek moralny.

Kiedy go zapytać o konflikt polsko-litewski na Wilenszczyźnie, odpowiada z wyjątkową intymnością w przyszłość. *To są dwa narody, które łączą ze sobą wspólny los, narody katolickie z długą tradycją walki o niepodległość. Oba mają prawo i oba popełniają błędy. Ale przy wzajemnej cierpliwości i tolerancji konflikt musi być rozwiązany. Jestem za polską autonomią kulturalną na Litwie, lecz bez tworzenia państwa w państwie. Znam prezydenta Landsberga, to jest humanista, człowiek, który szanuje prawa mniejszości. Choć jestem pesymistą z natury, w tym wypadku moje zdanie jest optymistyczne.*